

УДК 338.439

Андрейченко А.В.,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки та управління

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Завертаний Д.В.,

керівник департаменту стратегічного розвитку і аналітики

консалтингової компанії "Дроздов & Партнери"

СТАБІЛЬНІСТЬ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Однією з найважливіших проблем у ХХІ ст. є питання забезпечення населення продовольством. У декларації Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки 2009 р. проголошено: «Глобальні масштаби проблеми продовольчої безпеки вимагають невідкладних рішучих і скоординованих дій з вивчення її корінних причин, пом'якшення її наслідків і прийняття або посилення необхідних заходів, покликаних допомогти викоринити голод і недоїдання на планеті» [1].

У доповіді «Стан справ у зв'язку з відсутністю продовольчої безпеки у світі 2014» необхідною умовою викоринення голоду визначено наявність незмінної політичної волі на найвищому рівні. Це передбачає, що питанням забезпечення продовольчої безпеки та харчування має надаватися пріоритетне значення в політичному порядку денному і для поліпшення продовольчої безпеки та харчування повинне бути створено сприятливе середовище [2].

Вирішення продовольчої проблеми вимагає об'єднання зусиль як світового співтовариства, так і кожної держави окремо. Проте економічні та політичні реалії України носять неоднозначний і суперечливий характер, що перешкоджає ефективному забезпеченню продовольчої безпеки нашої держави.

Загальноекономічна ситуація в країні залишається достатньо складною, продовжується спад ділової активності, знижується життєвий рівень населення. Перехід до ринкової економіки виявився більш тривалим та ускладненим, чим це прогнозувалося [3, с.5].

Відповідальність за формування продовольчої безпеки покладається на державу і тому її забезпечення залежить від здійснення аграрної політики, стабільного соціально-економічного і екологічного розвитку держави. Презентуючи програму діяльності Кабінету Міністрів на засіданні Уряду, Прем'єр міністр України А. Яценюк наголосив, що Україна повинна захопити лідерство на світовому продовольчому ринку. Саме для цього Уряд повинен розробити нову продовольчу політику, яка повинна мати на меті захоплення зовнішніх ринків і постачання власних продуктів харчування на внутрішній ринок України [4].

Розділ 1. Приоритети управління ринковою економікою

На актуальність проблеми продовольчої безпеки, як пріоритету агропродовольчої політики, вказують численні теоретичні дослідження та узагальнення як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема праці А. Алтухова, В. Амбросова, Ю. Білика, В. Галушка, О. Гойчука, С.Кваші, В. Кучеренка, О. Кочеткова, Б. Пасхавера, М. Сахатського, Р. Тринька та ін.

Метою статті є вивчення продовольчої безпеки як категорії, яка характеризує економічні відносини стосовно продовольчого споживання та оцінка стану вітчизняної продовольчої безпеки на основі визначення і порівняння її основних показників та обґрунтування шляхів подолання продовольчої кризи у країні.

Україна має значний потенціал у галузі сільськогосподарського виробництва. Завдяки своєму ресурсному та науковому потенціалу, Україна може розв'язати не лише національну, а й світову продовольчу проблему, внаслідок не лише нарощування обсягів аграрного виробництва, а й пропонування безпечних і корисних продуктів харчування, що забезпечуватимуть потреби та харчові переваги людей для активного й здорового життя, як того вимагає саме поняття продовольчої безпеки.

Для держави продовольча безпека – невід'ємна частина економічної безпеки. Це гарантований доступ всіх жителів країни до продовольства, здатність забезпечити поточні і надзвичайні потреби у продуктах харчування за рахунок власних ресурсів [5, с.73].

Продовольчу безпеку можна визначити як такий стан економіки, при якому забезпечено продовольчу незалежність країни і гарантовано доступність продовольства для всього населення в кількості, необхідній для повноцінного, активного і здорового життя. Під продовольчою безпекою розуміють такі умови, коли населення безперервно отримує з місцевих джерел необхідний харчовий раціон, достатньо поживний і відповідний культурним традиціям. Продовольча безпека передбачає виробництво або імпорт необхідної кількості продовольства і забезпечення постійної доступності для місцевого населення продуктів харчування, необхідних для підтримки здорового і повноцінного життя. Таке трактування продовольчої безпеки виходить далеко за рамки традиційного уявлення про голод: вона має на увазі системний підхід до аналізу причин голоду і недостатнього харчування людей в рамках тих або інших соціальних груп, разом з оцінкою екологічної і економічної вразливості цих груп [3, с.17].

Великий вплив на забезпечення продовольчої безпеки має сільське господарство. Починаючи з 2003 року, Україна демонструє зростаючу тенденцію у випуску сільськогосподарської продукції, постійно нарощуючи обсяги валового виробництва. Динаміку розвитку сільського господарства можна простежити на рис.1 [4].

Оцінка стану продовольчої безпеки сьогодні має значний науковий і практичний інтерес. Знання про реальний стан продовольчої проблеми дозволяють впровадити конкретні заходи, спрямовані на попередження та максимальне зниження дії негативних факторів впливу на погіршення продовольчого забезпечення у державі.

Рис.1 Обсяг валової сільськогосподарської продукції 2003 – 2013 рр., млн. грн.

Відповідно до Постанови КМУ «Про деякі питання продовольчої безпеки» від 5 грудня 2007 р., основними індикаторами продовольчої безпеки є [6]:

1. Добова енергетична цінність раціону людини.

Добова енергетична цінність раціону людини у 2013 р. становила 2969 ккал, що на 18,76% перевищує пороговий показник (2500 ккал). У порівнянні із 2012 р. споживання калорій населенням України зросло на 0,5% [7].

Простежити динаміку споживання калорій населенням України з 2000 по 2013 рр. ми можемо на рисунку 2.

Рис.2 Середньодобове споживання населенням України основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування за 2000 – 2013 рр., ккал

2. Забезпечення раціону людини основними видами продуктів.

Відповідно до даних Держкомстату України, протягом останнього десятиріччя в Україні спостерігається незбалансований раціон харчування населення: енергетична цінність раціону забезпечується в основному вуглеводами та жирами за рахунок хліба і хлібопродуктів, картоплі, цукру та олії. Значно нижче раціональ-

Розділ 1. Приоритети управління ринковою економікою

ної норми у 2013 р. споживання м'яса та м'ясопродуктів – 74% від раціональної норми, молока і молочних продуктів – 61,5%, фруктів і ягід – 52%, овочів і баштанних – 84%, риби і рибопродуктів – 91,4%, яєць – 93% [7].

3. Достатність запасів зерна у державних ресурсах.

Важливим індикатором, що дає можливість оцінити рівень продовольчої безпеки, є достатність запасів зерна у державних ресурсах. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 17- відсотковий рівень, що відповідає 60 дням споживання.

За даними Держкомстату України, у 2013 році баланс зернових і зернобобових культур (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно) склав 56360 тис.тонн. обсяг внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно у 2013 р. становив 4933,2 тис.тонн. Виходячи з цього індикатор достатності запасів зерна становив 11,42%, хоча граничне (порогове) його значення – 17% [8].

Проте, станом на 5 грудня 2014 року, оброблено 98% полів, врожай зернових склав 63,7 млн. тонн. У порівнянні із 2013 роком, весь врожай склав 63,4 млн. тонн. Таким чином, врожай зернових в Україні у 2014 році буде більшим, мінімум на 0,5%. Це дає нам підстави стверджувати, що індикатор достатності запасів зерна за 2014 рік буде більшим ніж у 2013 році [9].

4. Економічна доступність продуктів.

Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 60-відсотковий рівень.

В Україні у 2007 році середньомісячні витрати домогосподарства на харчування становили 915,54 грн. при сукупних витратах на рівні 1721,98 грн. За даними Держкомстату, у 2013 році середні сукупні витрати домогосподарств становили 3499,8 грн. на місяць, що на 6% більше ніж у 2012 році [4].

Із загальної суми витрат домогосподарств, витрати на харчування склали 1644,9 грн., що складає 46,9% від середніх сукупних витрат домогосподарств у 2013 році.

Таким чином, індикатор доступності продуктів харчування у 2013 році становив 46,9% відсотка при його 60-ти відсотковому граничному критерії.

5. Диференціація вартості харчування за соціальними групами.

У 2013 році 20% домогосподарств з найбільшими доходами в середньому витрачали на харчування 2271,36 грн. на місяць, а 20% домогосподарств з найменшими доходами – 1430,7 грн. [4].

6. Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів.

Оскільки споживання населенням продуктів харчування знаходиться нижче раціональних норм, то, відповідно, ємність внутрішнього ринку продуктів харчування є меншою за економічно обґрунтований рівень. Низька ємність внутрішнього ринку продуктів харчування є однією з причин незадовільних темпів розвитку аграрного сектора економіки, оскільки за ринкових умов якщо немає попиту, то й не буде пропозиції, тобто виробництва [10, с.53].

7. Продовольча незалежність за окремим продуктом.

Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 30-відсотковий рівень, однак у 2013 р. імпорт риби та рибопродуктів, плодово-

ягідної продукції, олії рослинної всіх видів у річному обсязі споживання населення становив відповідно 74,3; 68,0 та 59,5 відсотка [8].

Задоволення потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності, в 2013 році, як і у попередні роки, здійснювалося, в основному, за рахунок продукції вітчизняного виробництва. Найбільш імпортозалежними залишаються позиції «риба та рибопродукти» – 72,4%, «плоди, ягоди та виноград» – 48,7%, «олія рослинна всіх видів» – 39,6%. Пороговий критерій цього індикатора становить – 30% [7].

Значний відсоток імпорту по групі «олія рослинна всіх видів» обумовлений ввезенням тропічних олій, які не виробляються в Україні (пальмова, кокосова олії тощо), проте їх використання широко поширене при виробництві продовольчих та непродовольчих товарів вітчизняними підприємствами. Потрібно зазначити, що внутрішній попит на соняшникову олію повністю забезпечувався за рахунок власного виробництва.

Основну частину імпорту плодово-ягідної продукції складають екзотичні види фруктів (цитрусові, банани, фініки, ананаси тощо), питома вага яких у загальному обсязі імпорту плодово-ягідної продукції у 2013 році становила 73% [8].

Українські сільгоспвиробники не мали змоги забезпечити стрімко зростаючий попит на м'ясо і м'ясопродукти, тому у 2013 році порівняно з попереднім роком відмічалось зростання імпорту м'яса і м'ясопродуктів, частка якого у внутрішньому споживанні склала 18,4%.

На нашу думку, для підвищення рівня продовольчої безпеки, необхідно розвивати агропромисловий комплекс не тільки із застосуванням власних ресурсів, а й за допомогою міжнародних партнерів. Одним із партнерів, що розвиває та може надалі розвивати агропромисловість України є Світовий банк.

З огляду на експортний потенціал України у сфері агробізнесу та на спроможність України відігравати глобальну роль у харчовій безпеці Світовий банк впроваджує низку консультаційних програм в аграрному секторі України, метою яких є поліпшення умов ведення бізнесу в аграрному секторі шляхом розроблення прозорих і узгоджених законодавчих і нормативно-правових актів, полегшення доступу виробників сільгосппродукції до фінансування шляхом розвитку агростраховання та посилення потенціалу місцевих банків. Цього можна досягти, реалізуючи програму агрофінансування, що підвищить конкурентоспроможність місцевих виробників завдяки посиленню безпеки їхньої харчової продукції та впровадженню практики ефективного використання ресурсів, а також зміцненню місцевих ланцюгів постачання.

На сьогодні, в Україні функціонують 6 проектів під патронатом Світового банку [11]:

Проект «Інвестиційний клімат для агробізнесу в Україні» (01.01.2012 – 01.01.2015): має за мету поліпшення умов ведення бізнесу в аграрному секторі шляхом розроблення прозорих і узгоджених законодавчих і нормативно-правових актів.

Проект розвитку агростраховання в Україні (01.01.2007 – 06.30.2015): має за мету стимулювати розвиток агростраховання як інструменту управління ризика-

ми, що полегшує доступ до фінансування завдяки використанню як застави застрахованого урожаю

Проект поліпшення доступу до агрофінансування (11.01.2010 – 01.01.2015): допомагає полегшити сільськогосподарським виробникам в Україні доступ до фінансування через фінансові установи

Програма чистішого виробництва в Україні (01.10.2010 – липень 2017): сприяє впровадженню передових практик і збільшенню інвестицій у проекти у сфері агробізнесу, спрямовані на економію води, енергії та інших ресурсів.

Сталий розвиток малих і середніх підприємств (далі – МСП) фермерів (липень 2013 – липень 2017): сприяє поліпшенню урожайності і методи ведення сільського господарства представниками середніх і дрібних фермерів в Україні, допомагаючи максимізувати його потенціал сільського господарства і збільшити випуск продукції, що є ключовим фактором для глобальної продовольчої безпеки.

Проект Агро-Агрегатор в Україні (липень 2013 – липень 2016): сприятиме удосконаленню методів рослинництва та садівництва, що застосовуються середніми та малими сільгоспвиробниками в Україні для сприяння збільшенню фермерського потенціалу та врожайності як ключового фактору глобальної продовольчої безпеки.

Головною метою дорадчої роботи Світового банку у сфері агробізнесу полягає в наданні Україні допомоги в максимальній реалізації її потенціалу в аграрному секторі. Основними напрямками допомоги є такі [11]:

- підвищення продуктивності сільського господарства з допомогою передачі передових технологій і практик та посилення економії завдяки збільшенню масштабів діяльності у виробництві та переробці сільськогосподарської продукції;
- розроблення та впровадження сучасних фінансових інструментів в аграрному секторі та в роздрібній торгівлі харчовими продуктами;
- зміцнення зв'язку сільськогосподарських виробників з ринками;
- зниження рівня ризиків і уразливості;
- полегшення входу в бізнес і виходу з бізнесу для сільськогосподарських підприємств;
- розвиток і підвищення стабільності екологічних послуг.

Отже, досягнення повноцінного і збалансованого рівня харчування населення за рахунок споживання високоякісних та безпечних продуктів харчування є запорукою успіху у забезпеченні продовольчої безпеки держави. У зв'язку із зростанням обсягів споживання та насиченістю ринку продуктів харчування, гострою проблемою залишається надходження в Україну значної кількості неякісних, фальсифікованих та небезпечних для здоров'я продуктів. У зв'язку з цим зростає роль і значення контролю безпечності виробництва та реалізації харчових продуктів. Останнім часом, Світовим банком запроваджено кілька проектів в Україні щодо створення сучасної системи контролю за безпечністю та якістю продукції, ринкового нагляду, адаптованих до вимог СОТ і ЄС, адже існуюча система контролю не гарантує захист життя та здоров'я споживачів. Проте, світовий досвід свідчить, що ефективний захист споживача можна досягти лише шляхом контролю всього виробничого циклу, а не тільки готової продукції.

Для підвищення рівня продовольчої безпеки держави необхідно:

- Забезпечення державної підтримки у створенні нових та сприяння оптимізації діяльності існуючих підприємств АПК, шляхом залучення сучасних технологій виробництва, що забезпечували б зростання їх економічної ефективності та конкурентоспроможності продукції на світовому ринку.

- Оптимізація структури виробництва, яка може бути досягнута завдяки підтримці особистих домогосподарств населення та вдосконалення їх взаємодії з іншими суб'єктами ринку АПК.

- Запровадження спрощеного режиму доступу індивідуальних сільськогосподарських виробників до переробних підприємств.

- Створення пільгових умов для закупівлі сільськогосподарської техніки підприємствами та господарствами населення.

- Удосконалення нормативів стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції та продуктів харчування згідно європейських стандартів з метою активізації виходу вітчизняних виробників на зовнішні ринки збуту.

Таким чином, слід констатувати, що необхідного рівня продовольчої безпеки ще не досягнуто. Має місце незбалансованість харчування населення країни. Структура споживання продуктів харчування істотно відрізняється від науково-обґрунтованої. Як і в попередні роки залишається загрозою для продовольчої безпеки недостатній соціально-економічний рівень життя населення – низькі доходи населення та зростання цін на продукти харчування. Тому важливим напрямом державної економічної та соціальної політики є підвищення життєвого рівня населення, фінансова підтримка малозабезпечених громадян, зважена цінова політика щодо харчових продуктів. Особлива увага повинна приділятися якості та безпечності продуктів харчування.

Література

1. Declaration of the World Summit on food security. Rome, 16-18 November 2009. WSFS 2009/2. – Para 31. – P. 8.
2. Food and agriculture organization of the United Nations. The State of Food Insecurity in the world. Rome, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-i4030e.pdf>
3. Трансформаційні форми суспільного виробництва в Україні. Частина I. Гіпотези розвитку трансформаційних форм суспільного виробництва / За ред. д.е.н., проф. В.Р. Ку- черенка. – КП ОМД, 2011. – 150 с.
4. Статистичний щорічник за 2013 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm
5. Батюк Л.А. Продовольча безпека та досвід її забезпечення в деяких розвинутих країнах світу / Л.А. Батюк // Вісник Харківського національного технічного університету сільсько- кого господарства : економічні науки. Вип. 105. – Харків: ХНТУСГ. – 2010. – С.72-79.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання продовольчої безпеки» від 5 грудня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF>
7. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України за 2013 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

Розділ 1. Приоритети управління ринковою економікою

9. Урожай зерна в Україні установил абсолютный рекорд [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://economics.lb.ua/state/2014/12/05/288375_urozhay_zerna_ukraine_ustanovil.html
10. Кирилюк Є. М. Сучасний стан і шляхи гарантування продовольчої безпеки України / Є. М. Кирилюк // Вісн. Черкас.ун-ту. Сер.: Економічні науки. – 2009. – Вип. 153. – С.49-58.
11. Партнерство Світовий банк – Україна, огляд програм для країни, квітень 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Ukraine-Snapshot-ukr.pdf>

Анотація

Андрейченко А.В., Завертаний Д.В. Стабільність продовольчого забезпечення населення як невід’ємна складова національної безпеки України. – Стаття.

У статті розглянута проблема належного забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Проаналізовано існуючі індикатори продовольчої безпеки на макро- рівні. Запропоновано рекомендації щодо підвищення рівня продовольчої безпеки держави.

Ключові слова: продукти харчування, державна політика, продовольча безпека.

Аннотация

Андрейченко А.В., Завертаний Д.В. Стабильность продовольственного обеспечения населения как неотъемлемая составляющая национальной безопасности Украины. – Статья.

В статье рассмотрена проблема надлежащего обеспечения продовольственной безопасности в Украине. Проанализированы существующие индикаторы продовольственной безопасности на макроуровне. Предложены рекомендации по повышению уровня продовольственной безопасности государства.

Ключевые слова: продукты питания, государственная политика, продовольственная безопасность.

Annotation

Andreichenko A., Zavertany D. Stability of populations' food security as an integral part of national security of Ukraine. – Article.

The article deals with the problem of adequate provision of food security in Ukraine. The analysis of existing indicators of food security have been conducted at the macro level. The article includes recommendations of food security enhancement in the state.

Key words: food, public policy, food security.